

SVETOZAR RITIG

Dana 21. srpnja 1961. preminuo je osnivač Staroslavenskog instituta Msgr dr Svetozar Ritig. Time je prekinut jedan svestrani životni zanos, žilava vjera i patriotizam, ispoljavani u gotovo 70 godina neprekidne javne djelatnosti. Mučno je bilo gledati kako posljednje dvije godine neumoljiva bolest sputava energije jednog života koji je nosio biljege vizionarnog idealiste što na tok narodne zajednice i na sve oko sebe gleda u dalekim i širokim perspektivama. Ipak bio je to život realističkog mislioca koji je u kritičnim situacijama birao jedino koristan put. Bio je to život tipično hrvatskog intelektualca građanskog društva u kojem se reflektira naša stvarnost za posljednjih decenija Austro-Ugarske i prvih decenija stare Jugoslavije, ali intelektualca koji je vidovitim realizmom na vrijeme osjetio hod narodnih masa i pridružio im se u borbi za ostvarenje socijalističkog društva.

Svetozar Ritig (ili Rittig) rođen je 6. travnja 1873. u Slavonskom Brodu u provincijskoj građanskoj obitelji koja u muškoj lozi potječe od pohrvaćenih njemačkih doseljenika — poput Strossmayerove. Srednju školu učio je u nadbiskupskoj gimnaziji u Travniku 1883-1891., bogosloviju u Sarajevu (gdje je osobito učio arapski, hebrejski i kaldejski) i u Đakovu 1891-1895. Biskup Strossmayer šalje ga 1898. na studij u bečki Augustineum gdje je 1902. postao doktor teologije. U Beču je usput polazio predavanja Vatroslava Jagića i Konstantina Jirečeka. Kratko vrijeme je studirao i u Rimu. Vrativši se u Đakovo predaje na bogosloviji crkvenu povijest 1902-1911, a usto se g. 1910. na Teološkom fakultetu u Zagrebu habilitirao za crkvenu povijest.

U tom prvom, đakovačkom periodu rada Ritig se formirao u sjeni Strossmayera i započeo sve one djelatnosti koje su u njemu bujale cijelog života: književne, naučne, socijalne, političke i crkvene. Pored teološkog studija najprije se dao na beletristiku sa željom da opisuje narodni život Slavonaca te je neko vrijeme izgledalo da će se sav baciti na književno stvaranje. U raznim suvremenim časopisima i listovima zaredale su od 1897. njegove crtice, novele i pjesme i to

u Vijencu, u Prosvjeti, Hrvatskom kolu, Danici, Hrvatskom narodu, Glasniku biskupije bosanske i srijemske itd. Građanska publika je rado čitala njegove crtice iz Đakovštine pa i jednu historijsku novelu »Izdajnik« o propasti bosanske kraljevine (Prosvjeta 1897). Kasnije se sve manje vraćao na literarne obrade, a sve ga više zaokupljaju naučni i javni poslovi koje on često stapa u praktičnoj primjeni. U času aneksione krize oko Bosne 1908, kad se raspadaju stare hrvatske stranke i nastaju nove, Ritig ulazi u aktivnu politiku na programu napuštanja Frankove protusrpske linije te bude kao pristaša Mile Starčevića izabran u đakovačkom kotaru za narodnog zastupnika u hrvatskom saboru. Na toj liniji i u toj funkciji ostao je sve do sloma Austro-Ugarske. Pritom je uvijek misao o srpsko-hrvatskom bratstvu — jednako kao i Strossmayer — povezivao s idealom izmirenja istočne i zapadne crkve.

Ta crta povezivanja rodoljublja i kršćanstva ujedinjavala je u njemu i stručni studij crkvene povijesti s naučnim interesom za domaći kraj i za specifično njegove probleme u okviru opće i crkvene povijesti. Stoga se Ritig aktualizira na suvremenoj i tada vrlo akutnoj temi — na borbi oko slavenskog (glagoljskog) bogoslužja u katoličkoj crkvi. Ta je borba na prijelazu XIX/XX stoljeća bila postala tema dana koja je sa crkvenog polja prešla na poprište nacionalnih borbi i diplomacije. Ritig nije mogao da se ne pridruži primorskim borcima kao što su među ostalima bili Frane Bulić, Ivo Prodan, Luka Jelić, Fran Volarić i čitav krug oko Staroslavenske akademije u Krku. Isprva je napisao par manjih radnja u Glasniku biskupije bosanske i srijemske (Križa u carigradskoj patrijaršiji, 1905, O grobu i moćima sv. Ćirila, 1909), ali on snuje veće naučne planove. Želja mu je da cijelo to pitanje zahvati kompleksno u čitavom njegovom historijskom i pravnom aspektu. I tako će on svoj đakovački period završiti ne samo habilitacijom nego i objelodanjivanjem svojega najboljeg djela: *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju, sa osobitim obzirom na Hrvatsku. I. sveska od 863-1248*, Zagreb 1910. To je kod nas bilo prvo sintetsko djelo o toj temi koje je obuhvatilo pravnohistorijsku obranu hrvatskog glagolizma na visini tadašnje nauke. Čak se može reći da je to po tematici i po naučnoj metodi ovog predmeta najbolja zaokružena obrada ove teme, a njena objektivna naučna vrijednost nije najvećim dijelom ni do danas kod nas premašena. Za orijentaciju treba istaći da je ta knjiga izdana i prije Milčetićeve »Hrvatske glagoljske bibliografije« (1911), prije Jagićeva pregleda u Vodnikovoj »Povijesti hrvatske književnosti« (1913) kao i prije kapitalnog Jagićeva djela »Entstehungsgeschichte der kir-

chenslavischen Sprache« (1913), a još nije bilo ni Jagićevih fundamentalnih djela izašlih u »Enciklopediji slavjanskoj filologiji« (1910 i 1911). U kritici je knjiga dobro ocijenjena (Pastrnek u Archiv für slav. Philol. 1912), ali je zbog žive aktualnosti nekih problema kod nas izazvala diskusiju o nekim pravnim stavovima, naročito o pitanju Metodijeve jurisdikcije i o legalizaciji slavenskog bogoslužja na terenu dalmatinske Hrvatske (J. Gopić u Nastavnom vjesniku XXI) kao i o pitanju da li je slavensko bogoslužje u crkvenopravnom smislu privilegij ili nije (I. A. Ruspini u Bogosl. smotri II). Ritig je naime i tada i kasnije dokazivao da je u dalmatinskoj Hrvatskoj slavensko bogoslužje uvedeno »praeter legem« i »contra legem« pa da je upotrebom steklo pravo običajnog prava, dok je ono na području Metodijeve jurisdikcije bilo zakon a ne privilegij.

God. 1911. dr Ritig prelazi u Zagreb i u zagrebačku nadbiskupiju. Postaje tajnik nadbiskupa i docent na Teološkom fakultetu za crkvenu povijest, a doskora i urednik jednoga od najstarijih zagrebačkih časopisa »Katoličkog lista«. No protunarodne sile spriječile su njegovu daljnju karijeru na fakultetu. Ipak u to doba Ritig naučno radi. Kontakt s Franom Bulićem (s kojim je zajedno s I. Zeillerom još 1908. izvršio jedno naučno putovanje po Srijemu, Srbiji i Rumunjskoj) urodio je jednom u nauci vrlo cijenjenom raspravom iz srijemske hagiologije pod naslovom: *Martyrologij srijemsko-pannon-ske metropolije* (Bogosl. smotra II-III, Zagreb 1911-1912). To je uz navedenu »Povijest i pravo slovenštine« bilo najsolidnije Ritigovo djelo koje je u ovoj disciplini tj. u domaćoj crkvenoj povijesti i hagiologiji obećavalo vrlo mnogo. U nastavku gore spomenute diskusije vraća se na svoju najmiliju temu raspravicom: *Staroslavensko bogoslužje u Dalmaciji* (Katolički list 1913).

Međutim njegovo udaljenje od fakulteta, kao i prvi svjetski rat, uvjetovali su drugačiji tok njegova daljnjeg života i mnogo širi i praktičniji djelokrug aktivnosti koje ukratko navodim. G. 1915. primio se dužnosti župnika nove crkve i nove župe sv. Blaža, a 1917. stare gradske župe sv. Marka na kojem je mjestu sve do 1941. Po njemu je župa sv. Marka postala važno društveno središte, a dr Ritig mecena crkvama i redovima, socijalno ugroženima i umjetnicima, savjetnik političkim prijateljima, inicijator mnogih akcija kulturne i socijalne prirode.

Za prvog svjetskog rata, naročito za vrijeme žive političke aktivnosti potkraj rata kada se stvarala država južnih Slavena, dr Ritig je bio vrlo aktivan. God. 1917. putuje pod izlikom liječenja u Švicarsku da bi uspostavio kontakt između hrvatskih političara i

članova Jugoslavenskog odbora u emigraciji. G. 1918. ušao je u ime Starčevićeve stranke prava u Narodno vijeće, a 1919. u Narodno predstavništvo u Beogradu. Kao takav postaje član Hrvatske zajednice koja je na izborima za Konstituantu 1920. doživjela težak poraz, a zatim ulazi u Federalističku stranku koja sa svojim programom federalističkog uređenja Jugoslavije nije nikad okupila mase kojima su u Hrvatskoj zavladaile stranke s ekstremnijim programima, naročito Radićeva. Stoga nije ušao u beogradski parlament između dva rata, ali je do kraja ostao politički aktivan na bazi federalističkog jedinstva Jugoslavije.

U tom drugom razdoblju svoga života, koji je prekinut početkom drugoga svjetskog rata i okupacijom Zagreba 1941, dr Ritig je bio angažiran tolikom društvenom i javnom djelatnošću da se to ne da sve nabrojiti. Na crkvenom polju ostavio je njegov rad velikih tragova. U godinama ekspanzije grada Zagreba između dva rata on je i organizaciono i materijalno znatno pridonio formiranju novih župa i gradnji novih crkava; znatno je pripomogao neke redove, osobito bjegunce ispod talijanske okupacije (kao što su trećoreci-glagoljaši iz Zadra i Cresa i konventualci također iz Cresa) da se nastane u Zagrebu. U vezi s takvom aktivnošću kao i s kultom u užem smislu stoji njegova publicistička djelatnost razasuta u mnogim publikacijama i listovima među kojima je »Vjesnik župe sv. Marka« što ga je sam pokrenuo 1931. Dobru je uspomenu ostavio radom na socijalno-karitativnom polju. Osnivao je i društva i zavode za socijalno ugrožene (kao što su Domovi za studentice i srednjoškolke) ili ih nesebično pomagao. Posebno ga je uvijek zanimala naša ekonomska emigracija pa je već 1912. pisao veći članak: *Iseljeničko pitanje* (Kat. list LXIII), a zatim *Osnutak društva sv. Rafaela u Zagrebu* (Kat. list 1913) i *Društvo sv. Rafaela* (Danica 1914) o društvu koje se imalo brinuti oko iseljenika te *Raseljavanje našega naroda* (Nedjelja 1929). Socijalno-radničke probleme tretirao je u mnogim člancima od kojih spominjemo: *Roma locuta, causa finita* (Kat. list 1912) o sukobu u katoličkim radničkim organizacijama, *Kako da se pomogne neuposlenosti* i *Snizimo standard svoga života* (oba u Vjesniku župe 1932), *O kapitalizmu, njegovoj diktaturi i njegovoj reakciji* (Jutarnji list 1940).

U tom je razdoblju vrlo značajan Ritigov udio u razvitku umjetnosti, naročito crkvene, u našim krajevima. On je organizator i mecena. Spomenimo najprije da je za njegovanje crkvene muzike osnovao i izdržavao kroz cijelo vrijeme između dva rata »Oratorijski zbor sv. Marka« u skladu s tzv. cecilijanskim pokretom. Daleko je

značajnija njegova zasluga za prodor moderne slikarske i kiparske umjetnosti u crkvu u periodu stagnacije crkvene umjetnosti u svijetu. S problemima umjetnosti počeo se on baviti davno te je još kao urednik Katoličkog lista g. 1912. u njem stao objelodanjivati prikaze i ocjene o umjetničkim izložbama, o crkvenoj umjetnosti, o kazalištu i književnosti, što je kasnije nastavio i u drugim publikacijama. Posebnu je pobudu toj aktivnosti donijelo Ritigovo poznanstvo i prijateljevanje s Ivanom Meštrovićem koje je trajalo od prvih poratnih godina pa do smrti. S njim je poduzimao više putovanja na Istok i u Italiju, a volio je uopće da putuje i tako proširuje svoje horizonte i o umjetničkim epohama, o različitim kulturama i religijama. G. 1935. bio je u Americi, u Japanu, Kini i Indiji. Svoj doživljaj Indije prikazao je u posebnoj knjizi *U Gangesovoj delti* (Zagreb 1936) koja je iste godine izašla i na slovenskom (*Obisk v Indiji*), a slijedeće godine preveo ju je na svoje narječje gradišćanski Hrvat Martin Meršić.

Najveći je Ritigov pothvat na umjetničkom sektoru restauracija crkve sv. Marka. Nezadovoljan restauracijom što ju je potkraj prošlog stoljeća izvršio bečki arhitekt Bollé išao je za tim da crkvi dade izgled stare kršćanske bazilike. Nove umjetničke radove povjerio je Jozi Kljakoviću i Ivanu Meštroviću. Kljaković je prazne plohe na zidovima crkve ispunio velikim kompozicijama u fresko-tehnici prikazavši nekoliko kršćanskih misterija odnosno scena iz Evanđelja. U jednom liku ovjekovječio je portret svoga mecene Ritiga. Meštrović je za crkvu izradio niz skulptura i reljefa tako da je ona sa 13 njegovih originala mali Meštrovićev muzej. Ističe se Raspeće i Madonna. Restauracija sv. Marka bila je završena 1937, no ona je u konservativnoj publici i u jednom dijelu klera izazivala i oštru kritiku tako da je Ritig morao izdržati borbu, osobito za Meštrovićeve kreacije. O restauraciji je pisao u Katoličkom listu 1937—1939. i tako je imao prilike da još jednom piše o veličini Meštrovićeve umjetnosti kako je to pisao već g. 1920. u Kat. listu, 1926. u Spomenpisu prigodom otkrivenja Meštrovićeva spomenika Jurju Strossmayeru i 1929. u Čurčinovoj Novoj Evropi (*Meštrovićeva viđenja i vjerovanja*).

Mnogostrana Ritigova djelatnost u periodu između dva rata sprječila je intenzivnije bavljenje naukom, ali za permanentan njegov naučni interes svjedoči mnoštvo članaka, recenzija, biografija i nekrologa (Strossmayeru, Buliću, Baueru i dr.), prigodnih napisa i govora. Poblize ćemo spomenuti radove koji su u užoj vezi s njegovom

najomiljenijom temom, a to je crkveno-slavenško bogoslužje, veze među slavenskim crkvama i crkvena povijest.

Kad se 1918. rušila Austro-Ugarska, u program hrvatske politike stavljao se i zahtjev za obnovu slavenskog bogoslužja u katoličkim crkvama Jugoslavije. Na tu aktualnu temu dr Ritig je već 5. VII 1918. održao govor na svečanoj akademiji u povodu blagdana Ćirila i Metodija pod naslovom *Sveti slavenski dan* (otisnut u Hrvatskoj prosvjeti). A kad je 1919. katolički episkopat slao Sv. stolici promemoriju o uvođenju slavenskog bogoslužja, dr Ritig je formulirao njen tekst. G. 1921. držao je na Pučkom sveučilištu predavanje o glagoljici. U to je doba počeo misliti na pisanje druge knjige svoje »Povijesti i prava slovenštine«, ali rasprava štampana pod naslovom *Glagoljica u našim krajevima od XIII—XV vijeka* (Bogosl. smotra 1923) u stvari je samo nacrt za povijest hrvatskog glagolizma, a i ta je na žalost ostala nedovršena. Kad je 1927. sazrela odluka da se Staroslavenska akademija u Krku fuzionira s Hrvatskom bogoslovskom akademijom u Zagrebu i postane njen Staroslavenski odsjek, ravnateljstvo Staroslavenske akademije u likvidaciji imenovalo je monsijora Ritiga pročelnikom Staroslavenskog odsjeka. Odsjek je imao da izdaje periodik »Vjesnik Starosl. odsjeka« te je razaslao pozive na prijatelje »staroslovenštine i glagoljice u kojima ih moli da ga svojim radnjama izdašno podupru« (Bogosl. smotra 1928. str. 127). Provizorno je u Bogosl. smotri 1928. bila otvorena rubrika »Staroslavenski odsjek«, ali jedino što je tada publicirano bio je Ritigov izvještaj o nekim pitanjima rada na staroslavenskom sektoru te članak Antuna Šepića pod naslovom »Dra Josipa Vajsa latinska transkripcija glagolskoga Vesperala, Psaltira i Misala« s Ritigovim *Dodatkom članku prof. Šepića* u kojem brani Vajsovu latiničku transkripciju u Misalu od 1927. od Šepićevih prigovora. Potkraj 1928. Bogoslov. akademija je zaključila da se od slijedeće godine izdaje Vjesnik kao posebna publikacija pod Ritigovim uredništvom. No zbog teške političke krize do koje je došlo u Jugoslaviji nakon ubijstva Stjepana Radića u Skupštini suradnici se nisu uspjeli okupiti te do štampanja Vjesnika nije nikada došlo.

Od naučnih priloga za crkvenu povijest od interesa su iz ovog razdoblja: *Primacijalni naslov splitske i barske metropolije* (Bog. smotra 1923) i *Restauracija katolicizma u vrijeme narodnog preporoda* (Bog. smotra 1933. i 1934) gdje je riječ o stavu svećenstva prema događajima 1848. Pošto je sudjelovao na bizantološkom kongresu u Rimu 1936. dr Ritig je svoje sudjelovanje i dojmove opisao u radnji

Rimske refleksije i pobude povodom V. bizantološkoga međunarodnoga kongresa 20. do 27. rujna 1936. (Kat. list 1936. i posebno).

Sva nabrojena aktivnost monsignora Svetozara Ritiga naglo je prekinuta 1941. okupacijom Zagreba od strane njemačke vojske. No time počinje i nov period njegova života u kojem je došla do izražaja politička zrelost i realizam, ali i lična hrabrost. Najprije se — pošto se zbog svojega antifašističkog stava osjećao ugroženim u Zagrebu — sklonio 1941. u Selca u Hrvatskom primorju, a 13. rujna 1943. prebacio se kao starac od 70 godina u partizane na oslobođeni teritorij (Otočac i Topusko). Njegovo je geslo bilo da je i katoličkom svećeniku mjesto uz narod. Potraj 1943. postaje član ZAVNOH-a, u svibnju 1944. član njegova Izvršnog odbora, a u rujnu 1944. imenovan je predsjednikom Komisije za vjerska pitanja. Nakon oslobođenja vratio se u Zagreb. Ovdje preuzima niz novih dužnosti pored predsjedništva Komisije za vjerska pitanja. Na izborima za ustavotvornu skupštinu 11. XI 1945. bio je izabran za narodnog zastupnika đakovačkog kotara, a zatim i za zastupnika u Saveznoj narodnoj skupštini i u Hrvatskom saboru. Od 1946. bio je ministar bez portfelja u vladi NR Hrvatske, a 1953. izabran je za člana Izvršnog vijeća. G. 1954. bio je zbog starosti i bolesti penzioniran. Usto treba spomenuti da je 1946. bio član jugoslavenske delegacije na mirovnoj konferenciji u Parizu. Kad se obnovila Jugoslavenska akademija, izabran je u veljači 1947. za njena redovnog člana. No njegova društvena angažiranost ispoljila se još među ostalim u članstvu Glavnog odbora SSRNH, Glavnog odbora Crvenog križa itd, ali za nas je od najveće važnosti njegova uloga u osnivanju i rukovođenju Staroslavenskim institutom.

Kad se monsignor poslije Oslobođenja vratio u Zagreb i kad su se prilike sredile, jedna od prvih njegovih briga bila je oživotvorenje omiljele ideje o osnivanju jedne ustanove za njegovanje staroslavenskog jezika i kulture na području južnih Slavena, osobito Hrvata. Okupivši oko sebe nekoliko zagrebačkih naučnih radnika (Barac, Hamm, Rogošić, Skok, Štefanić i dr.) namjeravao je isprva vratiti u život Staroslavensku akademiju koja bi i stvarno i idejno predstavljala nastavak krčke akademije. Kasnije se iz praktičnih razloga od toga odustalo i nakon stanovitih priprema dru Ritigu je uspjelo osnovati nov i samostalan institut pod imenom *Staroslaven-ski institut*. Institut je pravno stupio u život 18. ožujka 1952. danom kad je predsjednik vlade Narodne Republike Hrvatske dr Vladimir Bakarić potpisao Uredbu o Staroslavenskom institutu. Direktorom Instituta bio je imenovan dr Ritig kao njegov osnivač što je on ostao

sve do smrti. Institut se organizaciono polako razvijao i jačao. Monsignor mu je odstupio prostorije uz Komisiju za vjerske poslove u Demetrovoj ulici 11, poklonio mu je najveći dio svoje biblioteke i pružao mu svu moralnu i materijalnu pomoć. Zrelost same zamisli i oduševljenje osnivača i suradnika ogledalo se odmah u edicijama Instituta koje su već prvih mjeseci nakon osnivanja počele izlaziti pod imenom *Slovo — časopis Staroslavenskog instituta* (s uvodnom riječi samoga osnivača pod naslovom *Slovo i Riječ*) za aktuelnu naučnu problematiku i praćenje suvremene naučne literature te *Radovi Staroslavenskog instituta* za krupnije radnje, tekstove i građu. Obje su publikacije stekle lijep glas u naučnom svijetu. Sam osnivač, zbog visoke starosti i bolesti koja je malo po malo sve jače spuštavala njegove snage, nije više mogao da se aktivno bavi naučnim radom, ali je doista do posljednjih fizičkih i umnih snaga rukovodio radom Instituta i bio mu s punim osjećajem i otac i majka.

I na kraju kad se osvrnemo na jedan život nakon što su ugasile one vječno budne oči pune idealizma i dobrote, gledamo čovjeka i svećenika razdirana svim preokupacijama svoga vremena, zrcalo svijetu naših i životnih kontradikcija, mislioca koji nije bio kabinetski radnik nego idealist koji se nije ustručavao ostati i osamljen u borbi za jednu daleku viziju narodne sreće i slobode. U posljednjem periodu njegova života osobito je došlo do izražaja ono njegovo strossmayerovsko shvaćanje o jedinstvu južnoslavenskih naroda u kojem treba da nađe svoje mjesto i katolička crkva. Isto tako došlo je do stvarne primjene njegovo načelo da se svećenik ne smije udaljiti od svojega naroda ni u časovima revolucionarnih društvenih promjena nego da s njim zajedno pođe u susret novom socijalističkom društvu. Takvo shvaćanje ogleda se ne samo u njegovu djelovanju nego i u pisanoj riječi, u člancima i govorima izrečenim za vrijeme partizanskih godina i poslije, a posebno se njegov stav ogleda u predavanju održanom u Glini 1944. i štampanom u brošuri *Svećenstvo u narodnooslobodilačkoj borbi* ili u knjižici *Pismo dra Svetozara Ritiga umjetniku Zlatku Balokoviću u sjevernoj Americi* (Zagreb 1948). Za njegove zasluge odlikovao ga je predsjednik Republike Josip Broz Tito Ordenom bratstva i jedinstva I reda i Ordenom zasluga za narod I reda. Već je prije bio vitez francuske legije časti.

Neka je vječna slava dru Svetozaru Ritigu!

Vjekoslav Štefanić